

СЕКЦІЯ 4 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 316.14(556)

Байша К.М.*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства,
Херсонського державного університету*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО Й ІНВЕСТИЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Досліджено загальносвітова тенденція різкої зміни співвідношень окремих показників розвитку світової економіки, що безпосередньо пов'язані із зовнішньою торгівлею. Серед них – виробництво ВВП, експорт-імпорт товарів і послуг, частка експорту-імпорту товарів і послуг у світовому ВВП тощо. Виділено та розкрито основні сучасні тенденції у сфері зовнішньоекономічної діяльності нашої країни, особливо щодо держав ЕС-25.

Ключові слова: зовнішня торгівля, товарообіг, експорт, імпорт, інвестиції.

Байша К.М. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОГО И ИНВЕСТИЦИОННОГО СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ

Исследована общемировая тенденция резкого изменения соотношений отдельных показателей развития мировой экономики, непосредственно связанные с внешней торговлей. Среди них – производство ВВП, экспорт-импорт товаров и услуг, доля экспорта-импорта товаров и услуг в мировом ВВП и тому подобное. Выделены и раскрыты основные современные тенденции в сфере внешнеэкономической деятельности нашей страны, особенно в отношении государств ЕС-25.

Ключевые слова: внешняя торговля, товарооборот, экспорт, импорт, инвестиции.

Baysha K.M. MODERN TENDENCIES OF EXTERNAL ECONOMIC AND INVESTMENT COOPERATION OF UKRAINE

Researched the global trends of sharp changes ratios of individual indicators of the global economy that are directly related to foreign trade. Among them – the production of GDP, exports and imports of goods and services, the share of exports and imports goods and services in world GDP and more. Highlighted and solved major modern tendencies in foreign economic activity of our country, especially for the EU-25 countries.

Keywords: foreign trade turnover, exports, imports, investments.

Постановка проблеми. Глибокі внутрішні зміни відбулися в економіці України за останні десять років. Її соціально-економічні наслідки виявилися далеко неоднозначними і суперечливими. Негативні тенденції з'явилися з моменту початку трансформації економіки та посилились у її ході (сировина спрямувала розвитку, масове зубожіння населення, падіння виробництва, погіршення галузевої структури промисловості, різні коливання сільськогосподарського виробництва, багатомільйонний вплив робочої сили за рубіж, величезні розміри так званої «тіньової економіки»), фактично так і не подолані до цього часу.

Цілком природно, що ці зміни охопили також і зовнішньоекономічну сферу діяльності України. Відбувається складне переплетіння загальних і специфічних тенденцій у розвитку зовнішньоекономічної діяльності нашої країни в умовах посилення регіональної інтеграції та глобалізації. Отже, актуальним є дослідження питань зовнішньоекономічної діяльності України, проблем інтеграції української економіки в європейську і світові системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначені вище питання активно обговорюються у новітній економічній літературі. Зокрема слід вказати на праці українських вчених А. Філіпенка, Ю. Василенка, А. Монія, В. Андрійчука, О. Барановського, Ю. Макогона, американських П. Ліндерт, П. Самуельсон, М. Портер.

Цілі статті. З'ясування сучасних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності України набу-

ває особливого теоретичного і практичного значення. Метою статті є виділення та розкриття основних сучасних тенденцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності нашої країни, особливо щодо держав ЕС-25.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в є основа для розгортання певних тенденцій у розвитку зовнішньоекономічної діяльності як спільних з розвитком цієї сфери у світі в цілому та окремих регіонах, так і відмінних від них. Серед цих тенденцій – лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків, спрямована на створення відкритої економіки; регіональна переорієнтація зовнішньої торгівлі; інтенсивне розширення зовнішньоторговельного обороту та перебудова його структури; розширення доступу іноземного капіталу на національні ринки; приплив прямих іноземних інвестицій у найбільш вигідні сфери застосування з точки зору отримання найвищого прибутку на ін.

Однак схожість зазначених тенденцій зовсім не виключає певних відмінностей в країнах та регіонах у їхніх проявах і навіть напрямках дії. Таким чином, універсальність проявляється у різноманітності.

Насамперед звернемо увагу на різке розширення кола суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Так, в Україні замість кількох сотень цих суб'єктів, наприкінці 80-ї рр. XX ст. лише експорт товарів у 2004 р. здійснювало 12,2 тис. підприємств різних організаційних форм власності, а імпорт – 17,6 тис. До того ж домінували підприємства недержавної форми власності. Загальносвітова тенденція полягає у різкій зміні співвідношень окремих показників розвитку

світової економіки, що безпосередньо пов'язані із зовнішньою торгівлею. Серед них – виробництво ВВП, експорт-імпорт товарів і послуг, частка експорту-імпорту товарів і послуг у світовому ВВП тощо.

У другій половині ХХ ст. зростання світового експорту товарів і послуг вдвічі випереджало збільшення ВВП, засвідчуючи всезростаючий ступінь втягнення національних економік у міжнародний обмін.

Про подібні та інші тенденції у розвитку зовнішньої торгівлі в Україні у другій половині ХХ - початку ХХІ ст. свідчать дані табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать про нерівномірність розвитку зовнішньої торгівлі України товарами і послугами. У трансформаційній економіці 90-х років найбільший обсяг зовнішнього товарообігу припав на 1996 рік. Після наступного трьохрічного спаду рівень 1996 р. вдалось перевершити лише у 2002 році.

Водночас впродовж 2000-2004 рр., в Україні відбувалося зростання зовнішньоторговельного обороту, особливо суттєво після 2002 р., і забезпечувалося позитивне сальдо торговельного балансу. За підсумками 2002 р. воно становило 3844,0 млн. дол. США, а у 2003 р. – 2835,7 млн. дол. США. Сальдо торговельного балансу було позитивним як у торгівлі товарами, так і в торгівлі послугами. Ця тенденція у зовнішньоторговельній діяльності України спостерігалась і в 2004 році. За січень-вересень експорт товарів з України становив 23,8 млрд. дол. США, а імпорт – 20,7 млрд. дол. США. Відбулось істотне зростання (у 8,5 разів) експорту: з 367,3 млн. дол. США за 9 місяців 2003 р. до 3150,3 млн. дол. США в аналогічному періоді 2004 року. Таке суттєве зрушення у сфері зовнішньоторговельної діяльності, сприятливе для платіжного балансу країни, відбиває специфічну тенденцію до швидкого зростання економіки України після 2000 року [3, с. 58].

В останній третині ХХ ст. загальносвітовою тенденцією була лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, що супроводжується, однак, застосуванням протекціоністських заходів. На початок 2004 р. членами СОТ, яка виступає оплотом політики лібералізації, були 145 держав. На країни-члени СОТ припадає 97% світової торгівлі товарами і послугами. Протягом останнього десятиріччя переважна більшість країн світу, включаючи й постсоціалістичні, зробили суттєві кроки в напрямку лібералізації своїх торговельних та інвестиційних режимів. Так, торговельна тарифна ставка для країн-членів СОІ знизилась з 47% у 40-х рр. ХХ ст. до 4% на початку ХХІ століття. Тенденція до зменшення рівнів тарифних захистів національної економіки є характерною і для України. Середньозважений рівень імпортного тарифу, згідно з даними уряду, нині складає 7,02%. Щодо ринків ЄС, то вони відзначаються ліберальним

торговельним режимом – середній рівень імпортного ввізного мита у 2004 р. становив 4,1%. Біля 1/4 імпорту здійснювалося без стягнення мита. Водночас у ряді галузей що становлять інтерес для українських експортерів (сільське господарство, рибальство, металургія), застосовуються протекціоністські заходи. Так, у сільському господарстві є значна частка «пікових» (більше 15%) тарифів, утому числі таких, що досягають 75%-го рівня. Єврокомісія (ЄК) ввела нові ввізні мита на зернові, на пшеницю середньої і низької якості як потенційні товари експорту України на ринок СС, а також ячмінь. Вони зросли до 93-95 євро за тону (за умов поставок понад встановлене ЄС ввізне мито). До того ж з січня 2003 р. на ринку зернових введено мито із застосуванням сприятливого режиму для США і Канади. Інші потенційні експортери зернових, включаючи й Україну, змушені діяти на «загальних підставах. Ще одним прикладом протекціоністських заходів з боку ЄС слугує використання квоти в експорті продукції чорної металургії та її виробів з України. В середині грудня 2003 р. Єврокомісія ЄС-15 прийняла рішення про збереження на 2004 р. розміру квот обсягом 184,546 тис. т на імпорт з України металопродукції, що підлягає ліцензуванню. У травні 2004 р. представники України та ЄК досягли домовленості про квотування постачань української металопродукції до ЄС на цей рік обсягом 606,824 тис. т у разі підписання угоди. ЄК також повідомила, що в разі не підписання угоди квота на імпорт української металопродукції становитиме 530,228 тис. тонн [5, с. 18].

Це чинить суттєвий вплив на економічний розвиток, формування і функціонування ринку, розвиток торговельно-економічних відносин України з ЄС. Необхідно врахувати, що ринок ЄС - основний експортний ринок України. Про це свідчать наступні дані про товарообіг України з країнами ЄС (табл. 2).

Тенденція регіональної переорієнтації зовнішньої торгівлі. Упродовж 10 останніх років загальні обсяги зовнішньої торгівлі України зростали. Водночас відбулась суттєва зміна її регіонального напрямку. Ця зміна характеризує спільну для України, країн ЦСС та Балтії тенденцію регіональної переорієнтації зовнішньої торгівлі. Йдеться про зміну спрямування в

Таблиця 2
Експорт-імпорт товарів і послуг України з країнами ЄС, млрд. дол. США [3, с. 3]

	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Євросоюз (ЄС-15)	7,2	8,5	11,4
10 нових членів ЄС	3,5	4,0	5,9

Таблиця 1

Зовнішня торгівля України товарами і послугами [4, с. 36; 6, с. 28]

Показники	Роки				
	1996	2000	2001	2002	2003
Обсяг зовнішнього товарообігу, млн.дол.США у°/о до попереднього року	37955,3	33166,2 87,3 ¹	36731,7 110,7	40180,8 109,4	51794,9 128,8
Експорт, млн. дол. США у°/о до попереднього року	19147,4	18059,3 94,3 ¹	19809,1 109,6	22012,4 111,1	27314,8 124,1
Імпорт, млн. дол. США у°/о до попереднього року	18807,9	15106,9 80,0 ¹	16922,6 112,0	18168,4 107,4	24479,1 134,7
Сальдо зовнішньоторговельного балансу, млн. дол. США	339,5	2952,4	2886,5	3844,0	2835,7

¹ До 1996 р.

першу чергу експорту з країн, які раніше становили внутрішній ринок СРСР та РЕВ, на європейський ринок та ринки інших держав Заходу.

Регіональна переорієнтація зовнішньої торгівлі України, країн ЦСЕ та Балтії призвела до посилення домінуючого становища ЄС. Воно знайшло свій прояв у зниженні частки Росії, України та інших країн СНД і збільшенні частки ЄС, в окремих випадках досить значної і динамічної. Так, в українському експорті товарів і послуг питома вага Росії та інших країн СНД за період 1996- 2002 рр. скоротилась з 56,8% до 30,9%, тоді як частка ЄС зросла з 8,3% до 16%. Подібна тенденція спостерігалась і в імпорті товарів і послуг, де частка країн СНД зменшилась з 61,2 до 50,0%, а частка ЄС підвищилась з 15,5% до 23,3%.

Тенденції до змін у структурі зовнішньої торгівлі є суперечливими. З одного боку, наслідком дії цінових чинників і лібералізації зовнішньої торгівлі стало вимивання з внутрішньо-регіонального товарообігу країн СНД готових виробів і зростання в ньому частки конкурентоспроможних, але відносно дешевих паливно-сировинних ресурсів, металів та інших базових товарів.

Спостерігається «зачароване» коло: своєрідний негативний взаємозв'язок і взаємодія двох складових економіки України. З одного боку – нестійкість позицій українських експортерів на ринку ЄС, «важка» структура товарообігу обумовлена сучасною галузевою структурою економіки України, з іншого – відсутність належних структурних змін в експортному потенціалі країни (концентрація на продукції з вузьким ступенем обробки) спричиняють помітний негативний вплив на вітчизняну економіку. Як доречно підкреслює Г. П'ятницька, інтенсивний розвиток зазначених експортоорієнтованих галузей призводить до перерозподілу ресурсів і зміни відносних цін на їхню користь з прогресуючим знекровленням значно менше орієнтованих на експорт (та й то переважно в країни СНД і країни, що розвиваються) галузей, які випускають продукцію з підвищеним рівнем переробки [5, с. 156]. Наслідком стає с тримання розвитку торгівлі України з країнами ЄС, рівня її диверсифікації. До того ж торговельно-економічні зв'язки України з ЄС здійснюються, як правило, на міжгалузевій основі, що обмежує реальну економічну інтеграцію, яка розвивається переважно на основі внутрішньогалузевих економічних зв'язків.

Значною мірою вирішення проблем нашою хується, по-перше, на необхідність поліпшення галузевої структури промисловості, по-друге - на розв'язання питань, пов'язаних із підвищенням ефективності використання енергоносіїв, предметів і засобів праці, по-третє - на широке використання в економіці нових джерел енергії [5, с. 3].

Загальноприйнятим у сучасній вітчизняній та зарубіжній економічній літературі стало твердження про конкурентоспроможність українського експорту товарів у зв'язку з дешевиною оплати праці. Постійне підкреслювання того, що низька вартість робочої сили (оплати праці) і водночас наявність висококваліфікованої робочої сили – це переваги конкурентоспроможності українського експорту товарів і припливу прямих іноземних інвестицій в країну [5, с. 17].

Тенденції в експорті-імпорті прямих іноземних інвестицій. Між торгівлею, формуванням та функціонуванням ринку і сучасною технологією існує найтісніший зв'язок. Значною мірою його опосеред-

кують прямі іноземні інвестиції (ПІІ). У цій сфері діють дві тенденції. Перша – нерівномірність потоків ПІІ за окремими країнами і регіонами. Друга – різнопріоритетність вкладання ПІІ галузі економіки за окремими країнами. Для всіх країн з перехідною економікою характерним є відносно незначне порівняно з реальними потребами надходження ПІІ. Левова частка їх припала на Польщу, Угорщину та Чехію (більше половини іноземного капіталу, який надійшов до країн ЦСС), а в останні роки – на Словаччину. Проте навіть у групі найбільш розвинених перехідних країн спостерігаються розбіжності у використанні ПІІ. За підрахунками, для економіки України потрібно не менше 40 млрд. дол. США іноземних інвестицій. Їх потребують майже всі галузі національної економіки, зокрема, металургія, хімічна та нафтохімічна промисловість, машинобудування, транспорт, агропромисловий комплекс та ін. Фактично впродовж 1991-2003 рр. українська економіка отримала лише 6,658 млрд. дол. США іноземних інвестицій, або близько 140 дол. США на одного жителя [2, с. 46]. Для порівняння: ПІІ на душу населення становили: у Чехії – 4000 дол. США, в Угорщині – 2400 дол. США, у Польщі – 1200 дол. США, в Росії – 370 дол. США. В Україні продовжує діяти попередня тенденція у структурі використання іноземних інвестицій, а саме, зосередження їх у харчовій тютюновій промисловості, торгівлі, фінансах, енергетиці, тобто у галузях зі швидкою оборотністю капіталів і забезпеченими ринками збуту без митних і протекціоністських заходів.

Соціально-економічні наслідки залучення ПІІ в українську економіку неоднозначні. Приплив іноземного капіталу в українську економіку чинить позитивний вплив по лінії реструктуризації економіки, стримування інфляції внаслідок розширення виробництва, створення нових робочих місць, впровадження новітніх технологій та ефективних методів управління тощо. Водночас відбуваються і негативні процеси. Найбільш значні серед них: переміщення в країну екологічно шкідливих і небезпечних підприємств; поглиблення структурних деформацій національної економіки; перехід провідних фахівців у зарубіжні фірми; привласнення зарубіжним інвесторами значної частини природної ренти; що вивозиться з країни у формі трансферту прибутків, дивідендів, ліцензійних платежів [4, с. 28].

Висновки з проведеного дослідження. Становлення, розвиток і функціонування системи зовнішньоекономічної діяльності на принципово новин засадах всіх постсоціалістичних країнах, включаючи й Україну, викликали до життя ряд нових тенденцій. Вони мають різноманітні прояви, залежно від специфіки тієї чи іншої країни або регіональної інтеграції. Розвиток економічних відносин України з державами розширеного Євросоюзу стримується відсутністю позитивних структурних зрушень у галузевій структурі її економіки, технологічних укладах. Товарообіг України з ЄС здійснюється в основному на міжгалузевій основі, що обмежує реальну економічну інтеграцію, яка розвивається переважно на основі внутрішньогалузевих економічних зв'язків.

Позитивний результат експорту може бути досягнутий лише за умови забезпечення конкурентоспроможності продукції – цінової та нецінової. Хоча так чи інакше вона реалізується за допомогою цінового механізму. В українському експорті часткам високотехнічних товарів та послуг є низькою конкурентоспроможність вітчизняної економіки за-

снована на цінових факторах і порівняльних перевагах, пов'язаних в основному експортом природних ресурсів і низькою вартістю робочої сили. Достатньою мірою використовуються наявні передумови для формування високотехнологічного типу конкурентоспроможності. Результативність українського експорту поки що забезпечується головним чином ціновими перевагами. Вони не можуть сповна проявитися через захисні обмеження, що їх встановлюють наші торговельні партнери, зокрема США та Європейський союз. До того ж, значна частина прибутків від експорту осідає в офшорних зонах. Невідповідальність стандартам Євросоюзу стримує розвиток зовнішньоекономічної діяльності України на його ринку, а також визнання України країною з ринковою економікою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маніловська Г.Я., Яремко Л.А. Господарська глобалізація та управління зовнішньоекономічною сферою. – Львів.: Вид-во ЛКА, 2012.
2. Кайзер В., Вінценс Ф. Інтеграція України у світову економіку // – К.: Фенікс, 2013.
3. Клемицкий А.Е. О торгово-экономических связях Украины со странами Евросоюза // Бюллетень иностранной коммерческой информации. – 2004. – 16.09. – С. 3.
4. Мокій А. Регіонально-секторальна модель зовнішньоекономічної інтеграції. – Львів: Укоопспілка, 2005.
5. П'ятницька Г. Торговельна політика України в контексті Європейської інтеграції // Навч.-метод. пос. – К.: Макрос. 2002.
6. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки). «Шляхом європейської інтеграції»/ Ваш. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004.